

KRLEŽA AGÓNIAJÁNAK HARMADIK FELVONÁSA

Miroslav Krleža — mint a lapok közölték — megírta hírneves drámájának, az *Agóniának* harmadik felvonását.

A színdarab korábbi elképzelése szerint Laura Lenbach bárónő a második felvonás végén — fél perccel azelőtt, hogy megölné magát — szabadulni próbál szeretője, doktor nemes Križovec Ivan átlátszóan hazug vallomásainak lidércnyomása alól, és becsengeti a szobalányt. Azonban:

— *Mégsem megyek el!* — tiltakozik a kidobás ellen Križovec. — *Semmi áron sem hagylak magadra ilyen állapotban!*

És amikor Laura mégis megparancsolja a szobalánynak:

— *Fogja a gyertyatartót, és kísérje ki a doktor urat!* — Križovec így kísérli meg elsimítani a dolgot:

— *Várjon meg kint, Mária, mindjárt megyek.*

Az új verzióban Križovec lerázza magáról a szobalányt, küldi, megparancsolja neki, hogy feküdjön vissza ágyába, mert:

— *Semmi értelme sincs, hogy várjon rám. Magunkra hagyhat bennünket. A bárónő méltóságos asszony félreértett. Még maradok. Köszönöm, elmehet!*

és így Laura kénytelen más megoldást választani: felhívja telefonon a rendőrséget, és az ügyeletes rendőrtisztnek bediktálja vallomását. Elmondja neki, hogy Lenbach bárót ő ölte meg, tehát nem öngyilkosság történt.

Ez a fordulat vezeti be az új, a harmadik felvonást.

Egy rendőrfogalmazó érkezik a bárónő lakására, egy „szürke hivatalnok”, és közte meg Križovec között, aki mindenáron el akarja kerülni a botrányt, szópárbaj kezdődik. Križovec azt bizonygatja, hogy Laura telefonba diktált vallomása „teljesen alap-talan és beszámíthatatlan. A méltóságos bárónő egyáltalán nincs tudatában annak, amit mond, mert idegrendszere teljesen össze-roppant”. Sikerül is meggyőznie a rendőrtisztviselőt, nem annyira érveivel, mint pompás, ékes szövegeivel, ragyogó szónoki fordula-taival és jórészt azzal, hogy sejtetni engedni a rendőrfogalmazó-val, hogy hamarosan átveszi Beográdban az igazságügyi tárcát, és ha arra kerül a sor, a fogalmazót maga mellé veszi titkárnak. Így hát ellensúlyozza ugyan a bárónő szavait, a vita során, a siker ér-dekében azonban annyi ocsmányságot kénytelen feltárni, hogy ez-által még jobban megszilárdítja Laurát eredeti szándékában —

pedig meg akarta menteni. A jelenet életre kelti viszonyuk kezdetének emlékeit, az első napokét, amelyek Laura szüleinek szalonjában teltek el, ahol „a bárónő édesanyjának bájos árnyékában a józslés teljes harmóniája uralkodott”. Felmerül Lenbach alakja is, az „idegbeteg, elmebajra hajlamos, mondhatni kretén” báró képe. A bárót annakidején Križovec védte a törvényszék előtt a hazárulás vádja ellen, és az idegroncs Lenbach éveken át tudatában volt felesége és az ügyvéd viszonyának, sőt elő is segítette kettőjük kapcsolatait.

A vita, a bizonygatás hevében Križovec, pénztárcájában kotozászva, egy csomó fényképet ejt a földre, amelyek őt és Maklakof grófnőt ábrázolják — meztelenül. Križovec egyébként ennek a — Laura számára — vészesen terhes éjszakának egy részét a grófnővel töltötte. A jogi természetű gyanút elosztatja tehát, azonban Laurában a pattanásig nő a feszültség, a kétségek súlya elviselhetlenné válik és miután Križovec sürgős üzleti megbeszélés miatt kénytelen távozni — agyonlövi magát, s ezzel bezárul a végzetes kör.

A dráma harmadik felvonása — amint látjuk — nem vet föl új problémákat, csupán meghosszabítja egy hazug, tisztátalan élet folyamatát és új bizonyítékokat hoz föl. Annyi azonban bizonyos, hogy a harmadik felvonás kibővítette a grófok, örültek, lecsúszott emberek és ringyók vonzó, romantikus krležai világát, és azzal a temperamentumos stflussal együtt, ami Krležát jellemzi, az olvasó számára kivételes élményt jelent.

A KÉT MANN-FIVÉR MÉLTATÁSA

Hermann Kesten német regényíró és esszéista a *Monat* februári számában a *Mann*-fivérekről írva a Humboldt, a Grimm, a Schlegel és a Goncourt-testvéreket idézi, és megállapítja, hogy Heinrich és Thomas Mann tehetségében sok a hasonlatosság, sőt a közös vonás is. Mindkettő hangsúlyozottan realisták és hajlamosak a paródiára, de mítoszok teremtésére is, és mindkettő örömeiket lelik a szójátékban. Egyik is, másik is a gúny és a szatíra azonos fegyvereit használja. Egyformán adnak helyet a képzeletnek, mind a kettőjükben él az önéletrajzírok szenvedélye, s egyformán gazdag aforizma-kincstárral rendelkeztek. Szerették a családi regény műfaját, mindkettő írtak saját családjukról, s mindkettő az irodalmi arcképek alkotásával érték el a legmagasabb teljesítményt. Miután minden hasonlatosságot, közös vonást felsorolt, Herman Kesten a két testvér ellentéteiről beszél. Külön-külön rajzolja meg fejlődésük vonalát.

Kesten szerint mindig az idősebb fivér, Heinrich haladt elől. Politikai forradalmár és irodalmi újító volt. Az olaszoktól és a franciáktól, Goldonitól és Voltaire-től, Zolától és D'Annunziótól tanult, Maupassant követője volt, amikor a *Schlaraffenland*ot megírta, dekadens és szimbolista, amikor a *Die Göttinent* alkotta, naturalista, amikor a *Die Jagd nach Liebe*-t írta, szürrealista mint a *Professor Unrath* írója, szatirista-realista a *Der Untertan*-ban expresszionista, amikor a *Die Armen*-t írta, az „új objektivizmus” hitvallója a *Die grosse Stadt*-ban, mágikus realista mint az *Ein ernstes Leben* írója, a történelmi regény újjáteremtője a *Henry Quatre*-ban. Thomas Mann mellette hagyománytisztelőnek hat, még-

hozzá — mondja Kesten — dilettáns beütéssel, természetesen a végletekig kifinomult és a művészetekben jártas dilettáns, aki azonban ettől a tulajdonságtól a legnagyobb gondosság árán sem szabadult meg, csak átfurmálta. Theodor Storm és Theodor Fontane, a két észak-német vidéki író, Jens Peter Jacobsen és Hermann Bang dán szerzők, meg — természetesen — Tolsztoj és Dosztojevszkij tanítványa volt, és már huszonhat éves korában, a Buddenbrook-házzal kialakította művészetének végleges arculatát (és megalkotta — talán — legjobb művét). Heinrich Mann már jóval az első világháború előtt kozmopolita és tevékeny békeharcos volt, Thomas Mann 1918-ban a hochenzollerni Németország bukásának évében jelentette meg *Betrachtungen eines Unpolitischen* című munkáját, és csak hat évvel később, az események súlya alatt, ingadozva idült el bal felé, azon az úton, amely a világviszonylatban is számottevő antifasiszta harcos és humanista rangjához vezette. Thomas mindig elmaradt egy kicsit bátyja mögött, mindig késett egy keveset, de talán éppen ezért — ha későn — de mélyen behatolt az emberek tudatába, és a babért ő aratta le. Thomas Mann — és nem Heinrich Mann — lett korának és népének reprezentatív írója.

A HATVANÉVES ERICH KAESTNER

A *Die Zeit* legutóbbi száma egy egész oldalt szentel a hatvanéves Erich Kästnernek. Karl Zuckmayer, az ismert színdarabíró az egyik szerzője ennek az írásnak. Zuckmayer a kortárs bizalmas hangján fordul Kästnerhez, s megkérdi: „Nos, hogyan múlt el az élet?” A kérdésre maga válaszol: „Attól tartok, hogy erre még mindig nem tudunk felelni, és éppen ezért nem tudunk olyan gondtalanul megöregedni, amint szeretnénk. Így hát inkább azt kívánom, neked is, magamnak is, hogy éveid békében, a békéért teljenek el”. Ezután Robert Neumann szól az ünnepléshez, és azzal vizsgálja Kästnert, hogy az embernek nincs is hatvanadik születésnapja. „Másfél évvel ezelőtt jöttem rá, hogy így van, amikor magam is hatvan éves lettem. Akkor kezdtem kételkedni, mert: Hol van az a fiú, aki így meg úgy érzett, az az ifjú, aki ezt meg ezt gondolta, a férfi, aki gyűlölte az ilyen meg olyan urakat és ezzel meg azzal a hölgygel hált? S a gyerek is, a fiú is, a férfi is közben egyre azt hajtogatta, hogy: örökké, mindörökké. Örökké, mindörökké — meddig tart ez? A hatvanadik születésnapom óta másfél év telt el, másfél éves aggastyán vagyok hát, ön azonban, kedves Erichem, titokban mindig kisfiú volt, kästneri regény alakja, és most tulajdonképpen — ötvenéves kora után tízéves.” — Luiselotte *Enderle-Kästner* visszaemlékezései következnek ezután, majd Rudolf Waltner *Leonhardt* ír Erich Kästner *Összes műveiről*, amelyeket három tekintélyes könyvkiadó vállalat (Cecilia Dressler, Atrium, Kiepenheuer & Witsch) adott ki ebből az alkalmából 3156 oldalon, hét kötetben (I. költemények, II. és III. regények, IV. színdarabok, V. különféle írások, VI. és VII. ifjúsági regények).

Kästner tehát ma már klasszikus, pályafutásának fényét azonban még mindig elhomályosítja az a tragikomikus meg nem értés, ami egész életén át végigkísérte. Németországban Kästner még ma sem „nagy író”, noha könyveit sokan olvassák, és nyelvezete — általános ez a vélemény — a tömörség és a világosság mintaképe.

Külföldön nem kevesebb, mint 71 tudományosrangú tanulmányt írtak róla (Zdenko Skreb esszejét is idézi a cikkíró), Németországban azonban csak kollégái: újságírók, irodalombarátok, tárcaírók, kritikuskok foglalkoznak vele. Talán ennek az az oka, hogy Kästner Lessingel, Büchnerrel, Fontaneval, Ferdinand Freiligrath-tal, Frank Wedekinddel, Christian Morgensternnel, Karl Krausszal és Kurt Tucholskyval együtt, akiket Németország csak haláluk után ismert el, a zsurnaliszták emberfajtájához tartozik. Kästner, akárcsak többi nagy előde, elsősorban moralista, tanító és az volt a szerencsétlensége, hogy mindig egyenesen járt, akkor is, amikor korának vonala nagyon is kanyargós volt. A hitleristák máglyára vetették könyveit, viszont háborúellenes állásfoglalása ma sincs összhangban a korrallal. Kästner „a német sors” időszakos ingadozásainak költője, ezt fejezi ki Összes műveinek első verse is:

*Testünkötől, lelkiunktől kevés, alig-erőt kaptunk,
Soká tartott, mégis korán volt, s gyakran is, hogy látorságot
[vettünk.*

FURCSA BONYODALMAK EGY AMERIKAI REGÉNY KÖRÜL

Truman Capote ismert amerikai írónak meggyűlt a baja új könyvével, a *Breakfast at Tiffany's* (Reggeli Tiffanyéknál) című regényével, amely a múlt év végén jelent meg, és még ma is a bestseller-lista kilencedik helyén tartja magát.

Capote a regényben egy Holly Golightly nevű lányról ír, aki a Manhattanon szép sorjában mindent levet magáról — kivéve napszemüvegét — és fősvénynek tart minden férfit, aki szeretőjét ötven dollárnál kisebb összeggel jutalmazza egy-egy találka után. Most megjelent a színen — nem a regényben, hanem a valóságban — egy Golightly nevű nő, akinek csak a keresztnéve más: Bonny, s azt állítja, hogy Capote róla írta a regényt, és ezért 800 000 dollárt követel az írótól meg az Esquire című folyóirattól, amely a regényt folytatásokban megjelentette, no meg a Randon House nevű könyvkiadóvállalattól is. Indokai: rágalmazás és durva beavatkozása magánéletébe.

Bonny Golightly harminckilenc éves, kétszer vált el, maga is írt már regényt, s könyvkereskedése volt Willage-ben. Azt állítja, hogy Capote róla mintázta regényének hősnőjét, az adatokat megfigyelés és közös ismerősei véleménye alapján gyűjtötte egybe. Bonny is, Holly is erős délvidéki hangsúllyal beszél, Bonny is Manhattanban lakott, egy sarokházban, amelynek a földszintjén bár van, és ő is — akárcsak a regénybeli lány — pompásan énekli az amerikai népdalokat, s neki is sok barátja van a színházi emberek és egyéb bohémek között. Macskája is van, és másban is hasonlít Holly Golightly-re. Csak egy dologban nem vállalja a hasonlóságot: „Sohasem volt, soha az életben, leszboszi hajlamú lakótársnőm!”

Capote természetesen tagad. Azt állítja, hogy regényének hősnőjét három élő alakból komponálta, három nő jelleméből szötte egybe, akik közül egy már halott, a másik kettő azonban él, viszont eszük ágában sincs pörölni, kártérítést követelni. Bonny Golightlyről a regényíró így nyilatkozott: „Sohasem ismertem a szóbanforgó hölgyet, még csak nem is láttam. Nevetségesnek tartom, hogy az én Hollynak mondja magát. Úgy tudom, hogy közel jár a negyvenhez és igen természetes asszonyosság. Ez éppen úgy hangzik, mintha Joan Crawford azt mondaná magáról, hogy ő a Lolita.

ÚJ ÍRÓT AVATTAK AMERIKÁBAN

J. D. Salinger neve nálunk teljesen ismeretlen, Arthur Mizener amerikai kritikus, Fitzgerald életrajzírója azonban a *Harper's Magazine* legutóbbi számában megállapítja, hogy az ifjú amerikai értelmiség legkedvesebb írója, annak ellenére, hogy alkotásai nem sorolhatók a szórakoztató irodalom műveihez, s maga az író sem tartozik szerencséskezű alkotók közé, akik élményeiket és megfigyeléseiket könnyűszerrel öntik irodalmi formába. Noha nagyon korán kezdett írni, kevés műve jelent meg. Húsz év alatt alig húsz elbeszélést és egy regényt írt. Népszerűségét annak köszönheti, hogy bátran hatol be a mai amerikai életmód problémáiba. Ez az élet — Mizener szerint — feszültséget jelent, azt a szenvedélyes kívánságot, hogy tapasztalatainkat a magunk módján értsük és magyarázzuk meg, de jelenti azt a szükségletet is, hogy ahhoz a közösséghez tartozunk, amely rendkívül erőlesen kényszeríti fölfogását és értékelését az egyénre. Salinger ezt a feszültséget rögzíti a mindennapi életről festett képeiben, amelyeket egy hétgyermekes ír-zsidó származású amerikai család életén keresztül vetít az olvasó elé. Akárcsak Faulkner, Salinger is lassanként, fokozatosan alakítja ki hőseinek egyéniségét, egyik elbeszéléseben még csak sejtet, a másikban már kevéske adatot is szolgáltat, amivel az előbbi írást kiegészíti és érthetőbbé teszi, s ezt mindaddig folytatja, amíg hősének alakját teljes egészében meg nem világítja. Írás közben a legegyszerűbb eszközöket használja, utánozza az emberek beszédmodorát, viselkedését, és részletesen megrajzolja szokásaikat.

Az alább következő néhány mondatból némi fogalmat nyerhetünk arról, hogyan hoz bennünket Salinger hősei közvetlen közelébe. Egy fiatal lány (Salinger csaknem kizárólag fiatalokról ír) telefonhívást vár:

„Egy zsebformátumú női folyóiratban arról olvasott, hogy a szerelem gyönyör, vagy — pokol. Azután kimosta a hajkefét és fésűjét. Egy zsírfoltot távolított el festetlen gyapjúból szőtt ruhájából. Egy gombot varrt a blúzára. Az állán lévő szemölcsből két újonnan sarjadt szőrszálát tépett ki. S amikor a telefon végre megcsendült a szobában, az ablakpárkányon ült és éppen befejezte bal keze körmeinek lakkozását.”

A NOUVELLE REVUE FRANÇAISE FÉL ÉVSZÁZADA

A *Nouvelle Revue Française* — a legélénkebb francia folyóirat — most ülte meg fennállásának ötvenedik évfordulóját. Az ünnepi szám vezércikkét Jena Schlumberger írta, ugyanaz az ember, aki 1909 februárjában aláírta a lap első számának *Considerations* (Szemlélődések) című vezércikkét. Schlumberger az egyetlen élő tagja annak az öttagú csoportnak, amely ötven évvel ezelőtt kialakította a közös vállalkozás tervét, ezért hát természetes, hogy először is időközben elhunyt barátaihoz szól: Andreas Ruyters-hez, aki miután részt vett a nagy irodalmi vállalkozás megindításában — véglegesen szakított az irodalommal és — mint Rimbaud — Abesszíniába utazott, innen Singapoore-ba, majd Kínába ment. Ezután Marcel Drouint említi, akit annak idején kortársai új Valéryként üdvözöltek, s aki mindig vonakodott attól, hogy megírja eltervezett regényeit, s így csak néhány cikk maradt utána, néhány töredék Goetheről. Gide és Jacques Copeau kerülnek ezután sorra ebben az irodalmi szellemidézésben.

A Nouvelle Revue Française nem az alapítók irányításával érte meg virágkorát, hanem később, a két háború között, azonban — Schlumberger a Szemlélődésekből vett idézetekkel bizonyítja — már a lap alapításakor lefektették azokat az elveket, amelyek a folyóiratot a legszámottevőbb irodalmi lappá avatták. A Nouvelle Revue Française kezdettől fogva két fronton harcolt. Küzdött a múlt és a jövő nélküli úgynevezett bulvár-irodalom és a zsurnalisztikai irodalom ellen, ugyanakkor harcot folytatott az elavult formulákkal körülbástyázott, csak a hagyományt tisztelő frói fölfogások ellen. Schlumberger így fogalmazza meg harcuk lényegét: elvetettük a rögtönzést és támadtuk az élet tagadását. „Nem lehet azt várni egy folyóirattól — írja —, hogy naponta fedezzen föl zseniális alkotásokat, azonban ismernünk kell a fokozatokat, és tudnunk kell, milyen magasságban található meg a lángész.”

A Nouvelle Revue Française azért vált igazán jó folyóirattá, mert „értékmérője nem az egyéni szeszély volt, mértékességének alapjául a legértékesebb művek szolgáltak”.

DÖNITZ ADMIRÁLIS IS MEGÍRTA EMLÉKIRATÁT

A legutóbbi háború annyi sok hadvezére után Karl Dönitz, a hitleri haditengerészet főparancsnoka és röpké ideig Hitler helyettese is megírta emlékiratait. A *Zehn Jahre und zwanzig Tage* (Tíz év és húsz nap) című könyv nagy része a Dönitz szervezte tengeralattjáró-háború jelentéseiből áll, így hát kétségtelenül kiegészíti a második világháború tényeinek eddigi ismereteit. Dönitz azonban kötelességének tartotta, hogy könyvének egyik fejezetében egyéni állásfoglalását is kifejtse s ezzel újabb bizonyítékot szolgáltat annak a klikknek az éretlenségéről, amely éveken át rettegésben tartotta a világot és embermilliókat fosztott meg életétől.

Dönitz azt állítja, hogy 1933-ban határozottan ellensége volt a nemzeti szocializmusnak, és akkor sem volt tudomása az érem másik oldaláról — amikor belépett a pártba. „Az a törekvésem, hogy a tengeralattjáró-háború folytatásához szükséges eszközöket előteremtsem, megkövetelte tőlem, hogy megnyerjem Hitler bizalmát” — írja köntörfalazás nélkül, tehát „hivatástudatával” magyarázza megalkuvó magatartását és tetteit. Csak 1945-ben, amikor a *Stars and Stripes* című amerikai katonai újság egyik száma a kezébe került, s meglátta benne a buchenwaldi haláltáborban készült fényképeket, érzett „mély lelki megrázkódtatást”.

„Azt kérdeztük egymástól — írja önmagáról és a környezetéhez tartozó tisztokról —, hogyan kerülhették el figyelmünket ezek a dolgok.” Közvetlenül ezután magyarázatot is ad: „Hitler főhadiszállásán pusztán katonai jellegű megbeszéléseken vettem részt. Hitler csak akkor hivatott, ha a hatáskörömbe tartozó, tengerészeti ügyekkel foglalkozott. *Egyébként is kizárólag ezek a kérdések érdekelték.*” Később, könyvének egy másik fejezetében — talán bizonyítékul, hogy nincs igazuk azoknak, akik gyengeelméjűnek mondták — kijelenti, hogy 1943 májusa, a tengeralattjáró-háború csődjé után világosan látta, hogy a háború elveszett. „Az ellenség azonban hallani sem akart fegyverszünetről, s emiatt” nem tartotta szükségesnek és hasznosnak, hogy új meggyőződését nyíltan hangoztassa.

A Harmadik Birodalomnak ez a hadvezére sem tudott emberien és politikai érettséggel gondolkozni mindaddig, amíg hatalmon érezte magát. Amikor pedig a körülmények mégis gondolkozásra készítették, nem volt bátorsága beismerni, hogy az eszeveszett hitleri ambíciók bukásra vannak kárhozthatva.